

ALANYA-İÇ KALEDEKİ "SELÇUKLU SARAY KOMPLEKSİ" KAZILARINDA ORTAYA ÇIKARILAN İN SİTU DUVAR RESMİ KALINTILARINI KORUMA ÇALIŞMALARI¹

Bekir ESKİCİ - Gülseren DİKİLİTAŞ*

Resim : 1

Alanya Kalesi kazı ve onarım çalışmaları 1985 yılından beri Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Sanat Tarihi Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. M. Oluş Arık başkanlığında yürütülmektedir².

1988 yılı kazı sezonunda, iç kalede "Selçuklu Saray Kompleksi" olarak isimlendirilen sahadaki bazı mekânların duvarlarında in situ siva ve resim kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Bunlar, çoğu yerde, büyük ölçüde dökülmüş olup sadece bir mekânda daha iyi korunmuş olarak günümüze ulaşabilmişlerdir (Resim: 1).

Kazı sonrasında gün ışığına çıkarılan bu resim ve siva kalıntılarını yerinde koruma amacıyla, 1988 ve 1989 yıllarında, değişik kişilerce, iki ayrı müdahalede bulunulmuştur. Bilinçsizce yapılan bu müdahalelerin ileride de bahsedileceği gibi, resimler üzerinde bazı bozulmalara yol açtığı gözlenmiştir.

Söz konusu müdahalelerin ardından 1992 yılı kazı sezonunda, koruma çalışmaları tarafımızdan daha kapsamlı olarak devam ettirilmiştir³. Son olarak da, 2000 yılı kazı sezonunda, bazı bölgelerde

konsolidasyon işlemlerinin yenilenmesi gereği ortaya çıkınca, Dr. Y. Selçuk Şener⁴ tarafından sıvı harç enjeksiyonu ile güçlendirme çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

I- TEKNİK ÖZELLİKLER

Resimler, moloz taş örgülü duvarda, kaba taneli ve iri agregalı kalın ilk kat harç (arriccio) tabakasından sonra ince siva (intonaco) üzerine boyanarak elde edilmiştir. Sivanın harca iyi tutturulabilmesi için harç tabakasında derin çentikler oluşturulmuş ve siva bunun üzerine uygulanmıştır. Resimleri oluşturan desenlerin konturları, siva henüz yaş iken ince uçlu âletlerle çizilerek işlenmiştir. Konturların içinde kalan sahalara, muhtemelen siva kurumadan fresk (fresco)⁵ tekniği uygulanmış ve bu sahalara fırça ile boyanmıştır. Bu resimler, açık renk zemin üzerine tek renk kırmızı boya ile boyanmış basit geometrik (zikzak) desenlerden oluşmaktadır⁶. Kompozisyon dip kısımlarda kırmızı bir bantla sınırlanmıştır. Tamamen dökülmüş olan üst kısımlarda ise, resimlerin orijinalde nereye kadar uzandığı anlaşılamamaktadır.

Resim : 2

Resim : 3

II- 1988 - 1999 YILLARINDA YAPILAN KORUMA AMAÇLI MÜDAHALELER

1988 yılında, kazı sahasında "VIII No" ile isimlendirilen mekândaki kazı çalışmaları sırasında şimdiki mevcut resimlerin bir kısmı ortaya çıkarılmıştır. Ortaya çıkan bu resimleri yerinde sağlamlaştırmak amacıyla, Antalya Müzesi elemanları tarafından bir "acil koruma" müdahalesi gerçekleştirilmiştir. Kazı yetkililerinden edindiğimiz bilgiye göre, bu müdahalede, sağlamlaştırma amacıyla, boyalı yüzeylere akrilik reçine türü olan Paraloid B 72 ile Peligom (selülozik yapıştırıcı) karışımı bir eriyik uygulanmıştır⁷.

Aynı mekânda, 1989 yılında devam ettirilen kazı çalışmalarıyla resimlerin devamı olan alt kısımları tabana kadar ortaya çıkmıştır. Bunların korunması ve konsolidasyonu için ikinci bir müdahale, Ali Çetin İdil sorumluluğunda bir ekip tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu müdahalede, ayrılan sıva tabakasını taşıyıcıya bağlamak için sıva - duvar arasında kalan boşluklara sıvı harç enjeksiyonu uygulanmış; dökülen sıvaların kenarları ve aralarda oluşan boşluklar (lacuna) yeni kireç harcı ile dolgulanmıştır.

Resim : 4

Resim : 5

Bazı daha çok tahrip olmuş yüzeylere, olası dökülmeleri önlemek amacıyla tülbent bezi yapıştırılmıştır. Üstü açık olan mekândaki resimleri dış etkenlerden korumak amacıyla, hasır ve naylon kaplı geçici bir örtü yapılmıştır (Resim: 2).

III- 1992 YILI MÜDAHALE ÖNCESİ KONSERVASYON DURUMU

Yukarıda bahsedilen müdahalelerden sonra, resimlerdeki bozulma oluşumları yer yer devam etmiştir.

Bu bozulmalar kısaca şöyle sıralanabilir:

1-Duvarlardan gelen bitki kökleri sıvaların çatlamasına neden olmuştur.

2-Resimlerin genelinde sıva ve taşıyıcı arasında boşluklar meydana gelmiştir.

3-İklimsel şartlara açık (yağmur, nem, v.b.) olan mekânlarda, likit veya buhar halindeki suyun ve beraberinde taşıdığı eriyebilir tuzların duvar içindeki hareketi sonucu, yüzeylerde kalkerli kir tabakası meydana gelmiştir.

4-1988 yılında (ilk müdahale) resimlerin üst kısımlarındaki yüzeylere uygulanan fazla konsantrasyonlu Paraloid B 72 ve Peligom eriyiği, bu yüzeylerde kalın bir film tabakası oluşturarak renk değişimine neden olmuştur (Resim: 3).

5-1989 yılında geçici koruyucu amaçla uygulanan naylon örtü nedeniyle ısı yoğunlaşarak, özellikle dip taraflardaki sıva yüzeylerinde yüksek nemden kaynaklanan biyolojik bozulmalar (yosun, küflenme) olmuştur.

Resim : 6

6- Resimlerin bazı bölümlerine, geçici fiksasyon amacıyla 1989 yılında yapıştırılmış olan tülbent bezleri, nem ve ısı etkisiyle çürüyerek boyalı yüzeylerde lekeler oluşturmuştur (Resim: 4).

IV- 1992 YILI KONSERVASYON MÜDAHALELERİ

1992 yılı kazı sezonunda (15 Temmuz - 15 Eylül) yaptığımız koruyucu çalışmalar 4 ayrı mekânda gerçekleştirilmiştir:

VIII No.lu Mekân

-lik olarak, 1989 yılında yapılmış olan naylon kaplı hasır örtü kaldırılmıştır.

-Burada, müdahaleye geçmeden önce, uzun süre örtü altında kalan resimleri sıcaktan ve güneş ışınlarının olumsuz etkilerinden korumak için geçici bir gölgelik yapılmıştır.

-Bütün yüzeylerdeki toz birikintileri, yumuşak fırçalar ve nemlendirilmiş sünger ile temizlenmiştir.

-1989 yılında bazı bölgelerde yüzeye yapıştırılmış olan ve boya tabakası üzerinde renk bozulmasına neden olduğu gözlenen bezler toluenle yumuşatılarak yüzeyden alınmıştır (Resim: 5). Aynı şekilde

yumuşatılan yapıştırıcı (Paraloid B 72) tabakası bisturi ile mekanik olarak temizlenmiştir. Bezler alındıktan sonra, bu bölgelerde dökülmek üzere olan sıvalar sıvı harç enjeksiyonu ile sağlamlaştırılmış ve kenarları dolgu harcı ile takviyelenerek sabitlenmiştir (Resim: 6).

-Sıva tabakası ile taşıyıcı (duvar-harç) arasındaki

boşluklar tespit edilmiş ve bu bölgelere sıvı harç enjeksiyonu uygulanmıştır. Hazırlanan sıvı harç, yüzeylerde açılan küçük deliklerden enjektör yardımıyla boşluklara akıtılmıştır. Sıvı harç enjeksiyonundan önce, harcın boşluk içindeki akışını kolaylaştırmak için aynı deliklerden sulandırılmış alkol (1:1 ölçülerde) enjekte edilmiştir. Harç akıtılan bölümlere pres uygulanarak sıva tabakasının taşıyıcıya bağlanması sağlanmıştır⁸.

Sıvı harç için kullanılan malzemeler ve oranları şöyledir⁹.

- 5 ölçü sönmüş kireç
- 2 ölçü nehir kumu (ince elekten geçirilmiş)
- 3 ölçü mermer tozu (ince elekten geçirilmiş)
- 1 ölçü tuğla tozu (ince elekten geçirilmiş)

Resim : 7

Resim : 8

- 1 ölçü Primal AC 33 (akrilik reçine)
su (harcın akışkanlığını sağlayacak miktarda)

Primal AC 33 harcın bağlayıcı gücünü artırmak için kullanılmıştır.

-Sıva tabakası ile taşıyıcı arasındaki küçük boşluklar ve yüzeylerdeki küçük çatlaklar %50 sulandırılmış Primal AC 33 enjeksiyonu ile konsolide edilmiştir.

-Yüzeylerdeki boşluklar (lacuna), geniş ve derin çatlaklar kireç harcı ile doldurulmuştur (Resim: 7).

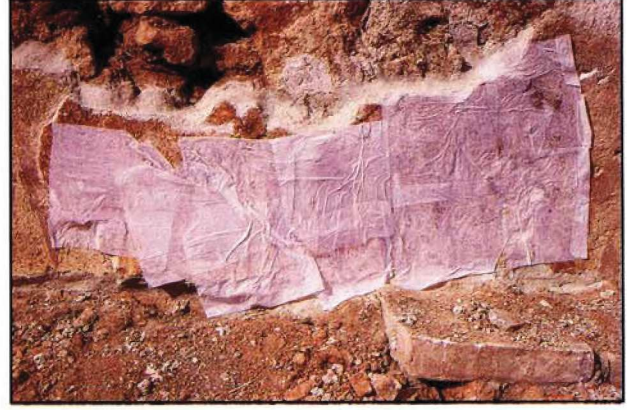
-Sıvaların dökülen kısımlarının kenarları, olası kopmalar ve dökülmeleri önlemek için kireç harcı ile dolgulanarak duvara bağlanması sağlanmıştır.

Dolgu harcı için kullanılan malzemeler ve oranları şöyledir:

- 6 ölçü nehir kumu
- 1 ölçü mermer tozu
- 0,5 ölçü tuğla tozu
- 4 ölçü sönmüş kireç

Resim : 9

Resim : 10

-Resimlerin üst bölümlerinde, 1988 yılı koruma çalışmaları sırasında sağlamaştırıcı olarak yüzeye uygulanmış olan Paraloid + Peligom eriyik tabakasının, daha önce de belirttiğimiz gibi, bu yüzeylerde renk değişikliğine (sararmalara) neden olduğu gözlenmiştir. Orijinal boyalı yüzeyi tekrar ortaya çıkarmak amacıyla bu yapay film tabakasını yüzeyden temizlemek için aseton ve toluen gibi çözücülerle lokal denemeler yapılmış, kâğıt havlu üzerinden yüzeye uygulanan toluenin olumlu sonuç verdiği tespit edilmiştir. Fakat temizlenecek yüzeyin genişliği ve zamanın kısıtlı oluşu nedeniyle bu işlem gerçekleştirilememiştir.

V G Karesindeki Resimler

VIII No.lu mekânın önünde, batı yönünde uzanan duvardaki resimlerin bir kısmı in situ bulunmuştur. Bunlara daha önce herhangi bir koruyucu müdahalede bulunulmamıştır. Buradaki resimlerde yer yer tabakalar halinde dökülmeler olmuş, taşıyıcı – sıva arasında büyük boşluklar oluşmuş, duvarlardan gelen iri bitki kökleri sıva tabakasında ve yüzeylerde çatlamlara yol açmıştır. Yüzeyler biyolojik patina (yosun, liken gibi) ile kaplanmıştır (Resim: 8).

Burada yapılan restorasyon ve koruma çalışmaları sırasıyla şu aşamalardan oluşmaktadır:

-Çok harap durumdaki bu resimlerin konsolidasyonu için öncelikli olarak bir ön sağlamaştırma ve geçici fiksasyona gerek

Resim : 11

görülmüştür. Bu nedenle, dökülmeye maruz büyük çatlaklı yüzeylere Paraloid B 72 aracılığıyla tülbent bezi yapıştırılmıştır (toluen içinde %25).

-Bu şekilde sabitlenerek geçici korumaya alınan bölümlerin arkalarında üremiş olan iri bitki kökleri sökülümüştür.

-Duvar ile siva arasındaki boşluklarda bulunan kaba toprak, ince ahşap ve metal çubuklarla mümkün olabildiğince boşaltılmıştır.

-Daha sonra bu boşluklara sıvı harç akıtılarak sıvanın duvara bağlanması sağlanmıştır.

-Yüzeylerdeki boşluklar ve yarıklar kireç harcı ile dolgulanmıştır.

-Dökülmüş olan sıvaların bütün kenarları harç ile kapatılarak sağlamlaştırılmıştır.

-Bu sağlamlaştırma çalışmaları tamamlandıktan sonra, geçici olarak yüzeylere yapıştırılmış olan tülbent bezi toluenle yumuşatılarak geri alınmıştır.

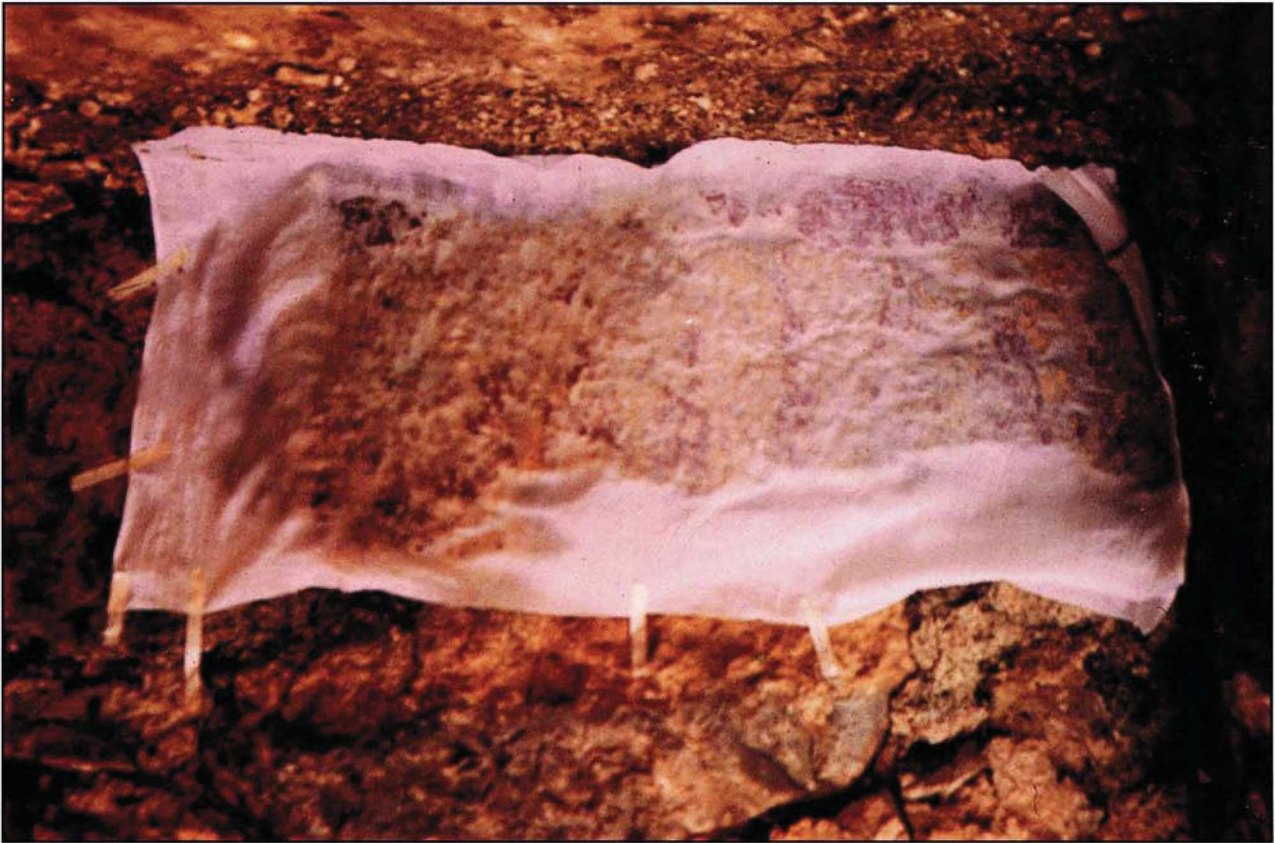
-Yüzeylerde oluşan biyolojik patina tabakası (yosun, liken vb.), fırça ve bisturi yardımıyla mekanik olarak temizlenmiştir (Resim: 9).

II E ve III D Karelerindeki Resimler

Bu mekânların duvarlarındaki resimlerin sadece duvar diplerinde çok az bir kısmı günümüze ulaşabilmiştir.

Buralardaki sıvalar için de, diğer mekânlarda uygulanan temizlik ve sağlamlaştırma işlemleri tekrar edilmiştir (Resim: 10).

II E karesinin kuzey duvarında yer alan yaklaşık 70 x 50 cm. boyutlarında iki ayrı parça, yerinde

Resim : 12

korunamayacak kadar kötü durumda olduklarından stacco (sıva ile birlikte koparma) tekniği¹⁰ ile duvardan alınmıştır.

Bu işlem için uygulanan yöntem:

1) Sökülecek olan resimlerin yüzeyleri yumuşak fırça ve nemlendirilmiş sünger ile tozlardan arındırılmıştır. Kalkerli tuz tabakaları mümkün olduğu kadar, mekanik olarak temizlenmiştir.

2) Temizlenen yüzeylere önce koruyucu amaçla %3'lük Paraloid B 72 sürülmüştür. Sağlamlaştırıcının yeterince bünyeye nüfuz etmesini (penetrasyon) sağlamak için aynı işlem 2. defa tekrarlanmıştır (Resim: 11).

3) Paraloid tabakası kurduktan sonra, uygun ölçülerde kesilen tülbent bezi¹¹ %25'lik Paraloid ile yüzeye yapıştırılmıştır (Resim: 12). Bezin yüzeye iyice yapışması için üzerinden aynı yoğunlukta 2. Paraloid tabakası sürülmüştür.

4) Böylece dökülme ve parçalanma riskine karşı geçici korumaya alınan resimler, sıva tabakasıyla birlikte üstteki boşluklardan arkaya sokulan demir çubuklar yardımıyla duvardan koparılmıştır (Resim: 13).

Resim : 13

5) Sökülen resimlerin arka kısımları temizlenip, %5'lik paraloid ile sağlamlaştırılmış ve gerekli işlemler tamamlandıktan sonra tekrar yerlerine konmak üzere, kazı deposunda korumaya alınmıştır.

SONUÇ

Yukarıda ana hatlarıyla sunduğumuz çalışmalar, acil koruma müdahalesi olarak nitelendirilmelidir. Burada asıl amaç, in situ duvar resmi kalıntılarının daha fazla tahrip olmasını önlemek ve mevcut durumlarını güçlendirerek korumaya almaktır. Bu amaca uygun olarak yapılan sağlamlaştırma ağırlıklı çalışmalar sonrasında, tahribatı hızlandıran dış

Resim : 14

etkenlere karşı (yağmur, rüzgâr, güneş, vb.) önlem için resimlerin/mekânların üstleri sac kaplamalı çatı konstrüksiyonu ile örtülmüştür (Resim: 14). Bunun esasen kesin ve ideal bir çözüm olduğu söylenemez. Özellikle sit alanlarında "in situ koruma"nın güçlükleri bilinen bir gerçektir. Mekânların ve duvarların izolasyonu tam olarak sağlanamadığı sürece, duvarlardan gelecek olan su ve bitki kökleri nedeniyle harç – sıva tabakalarındaki bozulma riski ortadan kalkmayacaktır. Bu nedenle, belirli aralıklarla bakım ve kontrol mekânizmalarının işletilmesi, ihtiyaca göre yapılan işlemlerin tekrarlanması ve/veya yenilenmesi gerekmektedir. Nitekim yapmış olduğumuz çalışmalardan yaklaşık sekiz yıl sonra, aynı duvar resimleri üzerinde yeniden bazı koruyucu müdahalelere gerek duyulmuştur. Bu müdahale, sıva harç enjeksiyonuyla sağlamaştırma ağırlıklı olarak konservatör Dr. Y. Selçuk Şener tarafından 2000 kazı sezonunda gerçekleştirilmiştir¹².

Buradaki koruma çalışmalarının daha kalıcı ve sağlıklı olabilmesi, yapı ve/veya yapı kalın-tılarıyla birlikte drenaj ve izolasyon problemlerini de çözecek kapsamlı bir restorasyon projesinin gerçekleştirilebilmesine bağlıdır.

NOTLAR

* Yrd. Doç. Dr. Bekir ESKİCI, Ankara Üniversitesi, Başkent Meslek Yüksekokulu, Restorasyon-Konservasyon Programı, (D.T.C.F. Ek Bina), Ankara/TÜRKİYE.

Konservatör Gülseren DİKİLİTAŞ, Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul Restorasyon Merkez Laboratuvarı İstanbul / TÜRKİYE

1 Bu makale, 1993 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün çıkardığı "Rölöve ve Restorasyon Dergisi"nde yayınlanmak üzere sunulmuş, ancak

adı geçen dergi bir süre sonra yayından kaldırılmıştır. Ülkemizde çok az sayıda gerçekleştirilen bu tür çalışmaların yayın yoluyla kamuya, ilgililere sunulması ve bundan sonra yapılacak olan çalışmalara da katkılar sağlayacak olması bakımından önem arz etmektedir. Bu nedenle, gecikmeli de olsa bu çalışmanın yayınlanmasını uygun gördük.

- 2 Kazı çalışmaları için Bkz. M. Oluş Arık, "Alanya Kalesi 1985 Yılı Kazı Çalışmaları", VIII. Kazı Sonuçları Toplantısı, II, Ankara 26-30 Mayıs 1986, s.335-347.
- 3 Bkz. M. Oluş Arık, "Alanya İçkale 1992 Yılı Kazı Ve Onarım Çalışmaları", XV. Kazı Sonuçları Toplantısı, II, Ankara 24 - 28 Mayıs 1993, Ankara, 1995, s. 579 – 572 (s.580).
- 4 Dr. Yaşar Selçuk Şener, Ankara Üniversitesi, Başkent Meslek Yüksekokulu, Restorasyon – Konservasyon Programı, (D.T.C.F. Ek Bina), Ankara.
- 5 Fresco, yaş sıva üzerine sulandırılmış pigmentlerle boyanarak yapılan bir duvar resmi tekniğidir. Sıva ile bütünleştiği için renkler daha kalıcı ve canlıdır. Bkz. Paola-Laura Mora – P. Philippot, *Conservation Of Wall Paintings*, 1984, s. 10 - 16.; Paul Schwartzbaum, "Basic Principles in The Conservation Of Wall Paintings", *Conservation Of Wall Paintings*, London, 1986, s. 13 – 16 ; Paola-Laura Mora – P. Philippot, *La Conservazione Delle Pitture Murali*, Bologna, 1999, s. 11 – 20. ; F. Le Monier, *Pittura A Fresco (Tecniche Esecutive,Causa di Degrado, Restauro)*, Roma, 1989, s. 86 – 90 ; Alix Barbey, *La Pittura Romana Dal Pictor Al Restauratore*, Bologna, 2000, s. 89 – 91.
- 6 Bkz. M. Oluş Arık, "Alanya İçkale-1990 Yılı Kazı Çalışmaları", XIII. Kazı Sonuçları Toplantısı, II, Çanakkale 27-31 Mayıs 1991, Ankara, 1992, s. 413-422 (s. 414).
- 7 Peligom selülozik bir yapıştırıcı türü olup kağıt, deri, cam, porselen vb. malzemelerin yapıştırılmasında kullanılmaktadır. Konservasyon alanında sağlamaştırıcı ya da yüzey

kaplayıcı olarak kullanılması uygun değildir ve örneği de yoktur. Bu uygulama boyalı yüzeylerde renk değişimine neden olmuştur.

- 8 Duvar resimlerinde sıvı harç enjeksiyonu uygulamaları konusunda Bkz, Revza Özil, "Göreme, Karanlık Kilise Duvar Resimlerinde 1986 - 87 Yılları Koruma ve Onarım Çalışmaları", VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara, 23 - 27 Mayıs 1988, Ankara, 1989, s. 165- 182 (s.167). Revza Özil, "Göreme, Karanlık Kilise Duvar Resimlerinde 1988 Yılı Koruma ve Onarım Çalışmaları", VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Antalya 18-23 Mayıs 1989, Ankara, 1990, s. 505-514. Ayrıca Bkz. Paola-Laura Mora – P. Philippot, a.g.e., 1984, s. 238 – 141; Paola-Laura Mora – P. Philippot, a.g.e., 1999, s. 255 – 258 ; F. Le Monier, a.g.e., s. 51-73.
- 9 Sulandırılmış harç her ne kadar ince elek ve tülbent bezinden süzülerek geçirilmiş olsa da, harcın içindeki agregalar (kum, mermer tozu vb.) sık sık enjektörü tıkayarak güçlükler yol açmaktadır. Son yıllarda, özellikle Batı ülkelerinde, bu amaca uygun olarak üretilen hidrolik kireç ve pozzalana (tuf tozu) bazlı yeni bir malzeme kullanıma sunulmuştur. Toz halindeki kireç, belirli oranlarda sulandırılarak kolayca enjekte edilebilmekte ve çabuk sertleşme özelliği ile de çalışma kolaylığı sağlamaktadır.

Ledan, Malta 6001, 6002 gibi çeşitli ticarî isimlerle piyasada bulunmaktadır. Bu malzemelerin kullanımı ile ilgili olarak Bkz., Alex Barbet-Y. Selçuk Şener-Bekir Eskici -Beatrice Amadei, "İznik/Elbeyli Mezar Yapısı Duvar Resimlerinin Konservasyonu", 15. Arkeometri Sonuçları Toplantısı, (24 – 28 Mayıs 1999), Ankara, 2000, s.1-18; Anonim, IL Restauro Del Monastero Di San Mose L'Abissino, Nebek, Siria, Damasco, 1998, 63 – 65.

- 10 In situ duvar resimlerinin çeşitli nedenlerle başka bir ortama taşınması için duruma göre uygulanan farklı kaldırma yöntemleri vardır. Bunlar: 1- *stacco a massello* (= kütleli koparma: resim tabakasını taşıyıcı duvar ile birlikte kaldırma), 2- *stacco* (= koparma: boya tabakasını sıva ile birlikte kaldırma, 3- *strappo* (= yırtma: sadece boya tabakasını kaldırma, sıvadan yırtma). Bkz. Paola-Laura Mora – P. Philippot, a.g.e., 1984, s. 251 - 261; Paola-Laura Mora – P. Philippot, a.g.e., 1999, s. 273 - 283; F. Le Monier, a.g.e., s. 118 – 123.
- 11 Tülbent bezleri yüzeye yapıştırılmadan önce, olabilecek muhtemel çekme ve büzülmeleri önlemek için iki kere yıkanıp kurutulmuştur.
- 12 Bu son koruma çalışmalarında, sıva ile taşıyıcı (duvar) arasında oluşan boşlukların doldurulması için sıvı harç olarak hidrolik kireç bazlı Malta 6002 kullanılmıştır. Bkz. Dipnot 7.